

The article analyses the main vulnerability factors of economy in order to study the impact of the Crisis on foreign trade in the South-Caucasus Region.

ԼԵՆԱ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության
ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող, տ.գ.թ.

ՀՀ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀՈՒՄՔ ՎԵՐԱՄՇԱԿՈՂ ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅԱՆ ՁԱՐԳԱՑՄԱՆ ԵՎ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Գյուղատնտեսությունը երկրի տնտեսական առանցքային ոլորտներից մեկն է: Ագրոպարենային համակարգը հանրապետության համախառն ներքին արդյունքի շուրջ 35 տոկոսն է կազմում, այդ թվում՝ գյուղատնտեսությունը մոտ 25 տոկոսը:

Ագրոպարենային ոլորտում գործում է շուկայական հարաբերություններով ընթացող ազատական տնտեսական համակարգ, որտեղ ներառված են մոտ 340 հազար գյուղացիական տնտեսություն, գյուղատնտեսությամբ զբաղվող առևտրային կազմակերպություններ, գյուղատնտեսության սպասարկման, գյուղմթերքների իրացման ու վերամշակման բազմաթիվ մասնավոր ընկերություններ:

Հայաստանի գյուղատնտեսական հումք վերամշակող արդյունաբերությունը տնտեսության կարևորագույն և բարձր արդյունավետությամբ աշխատող ճյուղերից է: Այն իր ուրույն տեղն ունի բնակչության պարենային ապահովության, գյուղական բնակչության զբաղվածության և եկամուտների ապահովման գործում: Վերջին հինգ տարիներին (2007-2011թթ.) միջին հաշվով նրան բաժին է ընկնում երկրի համախառն ներքին արդյունքի 4.8 տոկոսը:

Փոքր հողակտորների վրա արդյունավետ տնտեսավարման համար, գյուղատնտեսական հումք վերամշակող արդյունաբերության ոլորտի զարգացման կարևոր նախապայմաններից են ինչպես գյուղատնտեսական բնույթի արտադրական և սպասարկող ենթակառուցվածքների արդիականացման, վարկավորման և ռիսկերի ապահովագրման, փոքր և միջին ձեռնարկատիրության զարգացման փոփոխությունների անհրաժեշտությունը, այնպես էլ մրցունակության բարձրացումը և տնտեսավարման բազմաձևության սկզբունքով կոոպերացիայի զարգացումը:

ՀՀ-ում արդյունաբերության ճյուղում գյուղատնտեսական հումք վերամշակող կազմակերպությունների տեսակարար կշիռը 2011 թվականին, մի շարք միջոցառումների, այդ թվում՝ շուկայական ենթակառուցվածքների ստեղծման, մեծածավալ ներդրումների և օրենսդրական դաշտի բարելավման շնորհիվ, կազմել է 35.0 տոկոս:

Ագրովերամշակման արդյունաբերության կայուն զարգացումը շատ կարևոր է, քանի որ դրանից կախված զարգանում են նաև գյուղատնտեսության մյուս հիմնական ճյուղերը՝ բուսաբուծությունը և անասնաբուծությունը: Ավելին, այն էլ ավելի է կարևորվում, քանի որ ընդգրկում է սննդարդյունաբերության՝ խաղողի, պտուղ-բանջարեղենի և կաթի վերամշակման ենթաճյուղերը, ինչպես նաև ծխախոտի արտադրությունը, որոնք արտահանման ուղղվածություն ունեն:

Գյուղատնտեսական հումքի իրացման, արտադրության ճիշտ կազմակերպման և արտադրության ծավալների կայուն զարգացման գրավական է հանդիսանում պայմանագրային փոխհարաբերությունների ձևավորումն ու իրականացումը գյուղացիական և ֆերմերային տնտեսությունների միջև, որոնք պետք է նպաստեն վարկավորման մատչելիությանը, ռիսկերի նվազեցմանը և վճարային կարգապահության բարձրացմանը: Պայմանագրային հարաբերությունները ձեռնտու են վերամշակող կազմակերպություններին, քանի որ նրանք են ապահովվում և՛ անհրաժեշտ երաշխավորված հումքի քանակով, և՛ տվյալ կազմակերպությունում աշխատող մարդկանց երկարաժամկետ զբաղվածությամբ:

Մինչև 2011թ. ըստ ԱՎԾ տվյալների, խաղող և պտուղ-բանջարեղեն վերամշակող մոտ 30 ընկերություններ գյուղացիական տնտեսությունների հետ կնքել են 8028 պայմանագրեր: Գյուղատնտեսական հումքի մթերումների և սննդամթերքի արտադրության ծավալների ավելացման համար կարևորվում են շուկայական հարաբերությունների, մրցակցության խորացման, նոր արտադրական կազմակերպությունների ստեղծման, դրանց վերազինման ու նոր տեխնոլոգիաների ներդրման (կամ էլ առկա տեխնոլոգիաների արդյունավետ օգտագործման). արտադրանքի որակի բարելավման և արտահանման ծավալների ավելացման հիմնախնդիրները, որոնց իրականացումը հնարավոր է պետական աջակցությամբ մեծածավալ ներդրումների, համատեղ գործունեությամբ կազմակերպությունների ստեղծման և վարկերի ներգրավման միջոցով: Հիմք ընդունելով վերոհիշյալների կարևորությունը և դրանց իրականացման անհրաժեշտությունը, գյուղատնտեսական հումքի վերամշակման համակարգի պետական աջակցության ուղղություններից են՝

- հումք արտադրողների և վերամշակողների միջև կոոպերացիայի ձևավորումը.
- շուկային արագ հարմարվող փոքր արտադրությունների ստեղծումը.
- մասնագիտական կադրերի պատրաստումը.
- տեղեկատվության տարածումն ու արմատավորումը, մարքեթինգային և գիտական հետազոտությունների ընդլայնումը.

Վերջին տասնամյակում ագրովերամշակման համակարգում ավելացել են արտադրական հզորությունների օգտագործումը, որի արդյունքում մեղմացել է գյուղատնտեսական հումքի մթերումների հիմնախնդիրը: Վերջին 5 տարիների ընթացքում հանրապետությունում գործում են վերագործարկված կամ նոր ստեղծված մոտ 40 պահածոների, 45 գինեգործական, 280 կաթի, 7 մսի, 4 ծխախոտի վերամշակման կազմակերպություններ: Վերամշակման համակարգի ակտիվացումը և արտահանման ծավալների ավելացումը նպաստել են գյուղատնտեսական արտադրանքի իրացման ծավալների աճին և ապրանքայինության մակարդակի բարձրացմանը, որն էլ որոշ չափով կավելացնի գյուղացիական տնտեսությունների դրամական հոսքերը և վերարտադրողական կարողությունները:

2011 թվականին հանրապետությունում մթերվել է մոտ 168.3 հազ. տոննա պտուղ, բանջարեղեն և խաղող (մոտ 186.9 մլրդ. դրամ) այդ թվում՝ 33.3 հազ. տոննա պտուղ-բանջարեղեն (մոտ 2,1 մլրդ դրամ) և 135.0 հազ. տոննա խաղող (մոտ 16.8 մլրդ դրամ): Թարմ պտուղ-բանջարեղենի առաջարկը որոշ չափով զիջել էր ներքին շուկայի պահանջարկին, որն էլ իր հերթին ազդել էր գյուղատնտեսական մթերքների գների բարձրացմանը:

Վերջին 5 տարվա գյուղատնտեսական մթերքների վերամշակումից ստացվող արտադրատեսակների արտադրության մթերման ծավալները ներկայացված են աղյուսակ 1-ում:

Աղյուսակ 1

Հայաստանի Հանրապետությունում 2007-2011թթ. միջին հաշվով կատարած գյուղատնտեսական հումքի գնումների ծավալները և կառուցվածքը

Տարիներ	Պտուղ		Բանջարեղեն		Խաղող	
	հազ. տ.	տես. կշիռ %	հազ. տ	տես. կշիռ %	հազ. տ	տես. կշիռ %
2007	14.8	23.4	57.1	27.3	144.4	21.4
2008	19.4	30.6	39.0	17.7	137.4	20.4
2009	11.2	17.7	32.3	15.4	127.7	19.0
2010	3.6	5.7	29.7	14.2	135.0	20.0
2011	14.3	22.6	51.0	24.4	129.0	1402
Ընդամենը	63.3	100.0	209.1	100.0	673.5	100.0

2011թ. գնվել է 129.0 հազ. տոննա խաղող և 65,3 հազ տոննա պտուղ-բանջարեղեն, որն իրականացվել է մոտ 40 ընկերության կողմից: Խաղողի 1կգ գնվել է մոտ 130 դրամ, նախորդ տարվա 124.4 դրամի դիմաց:

Ագրարային ոլորտում որոշ բարենպաստ պայմաններ կան գյուղատնտեսական մթերքների արտադրության, վերամշակման և արտահանման ուղղությամբ: Ավելի կոնկրետ՝ 1) գործող և նոր

գործարկվող գործարաններում նոր տեխնոլոգիաների կիրառումը, մենեջմենթը և մարքեթինգային ծառայությունների զարգացումը բարձրացրել են թողարկվող արտադրանքի մրցունակությունը, 2) ընդլայնվել են վերամշակող արդյունաբերական կազմակերպությունների կողմից թողարկվող արտադրանքի սպառման շուկաները, որն արդյունք է արտադրանքի որակի բարձրացման, ապրանքային տեսքի բարելավման, ստանդարտացման և սերտիֆիկացման ուղղությամբ իրականացված աշխատանքների:

Արտաքին ապրանքաշրջանառության կառուցվածքում պարենամթերքի ներմուծման և արտահանման ծավալները արժեքային արտահայտությամբ 1/6-ից ավելին են:

Աղյուսակ 2

2010-2011թթ. գյուղատնտեսական արտադրանքի արտահանման և ներմուծման ծավալները ըստ ապրանքախմբերի¹

(հազ. դոլար)

	Արտահանում			Ներմուծում		
	2010թ.	2011թ.	Աճի տեմպը	2010թ.	2011թ.	Աճի տեմպը
Ընդամենը այդ թվում՝	170491.8	237521.2	139.3	673546.2	782254.2	116.1
Կենդանական ծագման արտադրանք	23.552.1	30070.6	127.7	101448.5	133495.7	131.6
Բուսական ծագման արտադրանք	15.845.0	23509.6	148.4	214070.2	242302.6	113.2
Կենդանական և բուսական յուղեր և ճարպեր	29.1	25.3	86.9	49217.1	57987.0	117.8
Պատրաստի սննդի արտադրանք	131065.6	183915.7	140.3	308810.4	348468.9	112.8

Արտահանման և ներմուծման վերաբերյալ պատկերացում է տալիս գյուղատնտեսական ծագման մթերքների ներմուծման և արտահանման ծավալները արժեքային արտահայտությամբ (աղյուսակ 2)

Ըստ ԱՎԾ տվյալների, 2010թ. արտահանման ծավալների 57 տոկոսը կազմել են ակոհոլային խմիչքները: Արտահանվել են բնական հյութեր, պտղի, բանջարեղենի պահածոներ, պանրի տարբեր տեսակներ և այլն:

Կենդանական և բուսական ծագման արտադրատեսակների արտահանման ծավալները արժեքային արտահայտությամբ ավելացել են համապատասխանաբար 127.7 և 148.4 տոկոսով:

Գյուղատնտեսական հումքի վերամշակումից ստացված մի շարք կարևորագույն ապրանքատեսակների արտադրության ծավալներ ունեցել են աճի միտում (աղյուսակ 3): Պահածոների արտադրությունը 2011թ. կազմել է նախորդ տարվա համեմատ 145.4 տոկոս, մակարոնեղենը՝ 120.1 տոկոս, բուսական յուղը՝ 67.3 տոկոս, և օղին և օղու-լիկյորային արտադրանքը՝ 76.9 տոկոս, գինին՝ 106.3 տոկոս, զարեջուրը՝ 96.0 տոկոս, բնական հյութեր՝ 124.7 տոկոս:

Աղյուսակ 3

Սննդամթերք, խմիչքներ և ծխախոտային արտադրատեսակներ արտադրող կազմակերպությունների թողարկած հիմնական արտադրատեսակները²

	2010թ.	2011թ.	2011թ. 2010թ. նկատմամբ տոկոս
Միս, տոննա	54497.3	55852.0	102.5
Մսամթերք, ներառյալ երշիկեղեն, տոննա	3953.5	4539.7	114.8
Մսի կիսապատրաստուկներ տոննա	544.6	487.2	89.5
Պանիր, տոննա	17047.1	17525.0	102.8
Կաթ մլն լիտր	299.9	301.3	100.5
Մածուն, տոննա	3054,	3518.8	115,2
Թթվասեր, տոննա	3152,	2864.1	90.8
Կաթնաշոռ, տոննա	736,1	946.9	128.6
Պաղպաղակ, հազ. լիտր	3312.9	3480.8	105.1

¹ ՀՀ ԱՎԾ, Երևան, 2010-2011թթ.:

² ՀՀ սոցիալ-տնտեսական իրավիճակը 2011թ., էջ 16:

	2010թ.	2011թ.	2011թ. 2010թ. նկատմամբ տոկոս
Պահածո, տոննա	8025.0	11668.1	145.4
Ալյուր, տոննա	155737.7	156007.4	100.2
Չավարեղեն, տոննա	527.5	746.1	141.4
Հաց, հազ. տոննա	297.9	297.9	100.0
Հրուշակեղեն, տոննա	11589.4	12926.2	111.5
Մակարոնեղեն, տոննա	2704.6	3247.9	120.1
Մարգարինային արտադրանք, տոննա	237.4	85.9	36.2
Շաքարավազ, տոննա	32508.4	72159.4	2.2 անգամ
Բուսական յուղ, տոննա	1034.3	696.5	67.3
Կենդանական յուղ, տոննա	950.4	809.9	85.2
Օղի և օդու-լիկյորի արտադրանք, հազ. լիտր	11911.7	9157.6	76.9
Կոնյակ, հազ. լիտր	12624.1	15341.5	121.5
Գինի, հազ. լիտր	5812.0	6177.7	106.3
Շամպայն գինի, հազ. լիտր	618.2	623.1	100.8
Գարեջուր, հազ. լիտր	15352.7	14744.3	96.0
Ոչ ալկոհոլային ըմպելիքներ, հազ լիտր	38232.1	41218.3	107.8
Բնական հյութեր, հազ լիտր	11689.5	14571.6	124.7

Ներկա վիճակում գինեգործության զարգացման միակ ուղին, միջազգային շուկայում սեփական հումքի հիման վրա մրցունակ արտադրանքի զարգացումն է, որը պահանջում է վերանայել այգիների տեղաբաշխումը, խաղողի տրտային կազմը, գինեգործության և խաղողագործության զարգացման ուղղությունները: Վերջիններիս զարգացման համար անհրաժեշտ է տեղական և արտաքին ներդրումների համար բարենպաստ գործարար և ներդրումային միջավայրի ձևավորում, հումքի արտադրության և վերամշակող համատեղ կազմակերպությունների ստեղծման խթանում:

Ըստ ՀՀ ազգային պարենային հաշվեկշռի տվյալների, մի շարք անհրաժեշտ պարենամթերքի ինքնաբավարարության մակարդակը դեռ ցածր է: Այսպես, կարտոֆիլ՝ 100.0 տոկոս, բանջարեղեն՝ 98.2 տոկոս, միրգ՝ 80.8 տոկոս, բուսական յուղ՝ 4.1, ձու՝ 99.2 տոկոս, կաթ՝ 97.2 տոկոս, միս տավարի՝ 84.8, խոզի՝ 39.9, ոչխարի՝ 100.0, հավի՝ 12.3 տոկոս:

2011թ. Հայաստանի առևտրի հաշվեկշռի բացասական մնացորդը կազմել է 2708 մլն. ԱՄՆ դոլար, նախորդ տարվա 2822 մլն. ԱՄՆ դոլարի դիմաց: Իսկ գյուղատնտեսական ծագման արտադրանքի առևտրի հաշվեկշռի բացասական մնացորդը կազմել է 503 մլն. ԱՄՆ դոլար, նախորդ տարվա 544.8 մլն ԱՄՆ. դոլարի դիմաց:

Այս իրավիճակը պահանջում է տեղական արտադրանքի մրցունակության բարձրացում, տեղական արտադրողների շահերի պաշտպանություն և արտահանման արտադրանքի ծավալների ավելացման միջոցառումներ: Մրցունակությունը բարձրացնելու համար ազրոպարենային ոլորտը պետք է կարևորի տեղական սպառողների սննդամթերքի անվտանգությանն առնչվող պահանջները և մրցակցությունը, ինչպես ներկրվող ապրանքների, այնպես էլ արտահանման դեպքում ապրանքների համար պահանջվող որակական ստանդարտները: Անհրաժեշտ է ներքին և արտաքին շուկաներում վերամշակումից ստացված արտադրատեսակների մրցունակությունը բարձրացնելու նպատակով փոխշահավետ կապերի ընդլայնում, Անկախ Պետությունների Համագործակցության (ԱՊՀ) և այլ երկրներում, ցուցահանդեսներին մասնակցության, տեղեկատվական միասնական դաշտի ձևավորման և տնտեսավարող սուբյեկտների համար տեղեկատվության մատչելիության ապահովում:

Գյուղատնտեսական հումքի վերամշակման արտադրության արդյունավետության բարձրացման համար անհրաժեշտ են՝

- ոլորտի արտադրության զարգացում և վերամշակող կազմակերպությունների ռացիոնալ տեղաբաշխում,
- արտադրության առաջավոր տեխնոլոգիաների ներդրում և արտադրանքի մրցունակության բարձրացում,
- մարքեթինգային աջակցություն և հումք արտադրողների հետ պայմանագրային հարաբերությունների զարգացման խթանում:

- ներդրումներ կատարելու համատեղ արտադրական կազմակերպություններ ստեղծելու համար, պետության անմիջական միջամտություն:

Այսպիսով, կարևորելով գյուղմթերք արտադրողից մինչև սպառողը շղթայի գործունեության բարելավումը և կիրառման բնագավառների հիմնախնդիրների լուծման նշանակությունը, անհրաժեշտություն ենք համարում իրականացնել՝

- գյուղմթերքների գնող- իրացնող կոտայերատիվների ձևավորման աջակցություն,
- պետության միջամտությամբ գյուղատնտեսական մեծածախ շուկաների, հավաքման կետերի ստեղծում և դրանց կարողությունների ընդլայնում,
- նպատակային մատչելի վարկերի և դրամաշնորհային ծրագրերի միջոցով գյուղատնտեսական մթերքների տեսակավորման, փաթեթավորման և փոխադրման միջոցներով վերազինման աջակցություն,
- գյուղմթերքների վերամշակման փոքր ու միջին ձեռնարկատիրական գործունեության աջակցություն և նորերի ստեղծման ծրագրերի իրականացում,
- գյուղատնտեսական արտադրանքների, հատկապես՝ թարմ մրգերի և բանջարեղենի միջնորդավորված վաճառքի սահմանափակում:

Միաժամանակ, գյուղատնտեսական մթերք վերամշակող արդյունաբերական կազմակերպություններին անհրաժեշտ են՝ նոր տեխնոլոգիաների ներդրման, արտադրված արտադրանքի շուկայահանման, մթերքների անվտանգության պահանջների ապահովման համար պետական աջակցության գործուն մեխանիզմների ներդրում, որը կխթանի օրգանական գյուղատնտեսական հումքի վերամշակման, բարձրորակ ալկոհոլային խմիչքների, հատկապես՝ կոնյակի, բնական հյութերի, տոմատի մածուկի, պահածոների և չոր մրգերի արտադրության ավելացմանը, որոնք իրենց որակական բարձր հատկանիշների շնորհիվ մեծ հնարավորություններ կունենան արտահանման ընդլայնման իմաստով:

Գյուղատնտեսության վերամշակող արդյունաբերության զարգացումը կապված է ոլորտի իրավական հիմքի ձևավորման, ներդրումների բարենպաստ պայմանների ապահովման, գյուղատնտեսական ենթակառուցվածքների զարգացման, ճիշտ մասնագիտացման և տեղաբաշխման, արտահանման ուղղվածություն ունեցող արտադրության խթանման, զիտական նվաճումների և նոր տեխնոլոգիաների ներդրման, սննդամթերքի անվտանգության և մասնագիտական խորհրդատվական համակարգի զարգացման հետ:

Лена Оганисян

В работе представлены основные направления развития и улучшения перерабатывающей промышленности сельскохозяйственного сырья РА

Аннотация

Обосновано, что развитие сельскохозяйственной перерабатывающей промышленности связано с формированием правовой основы сферы, обеспечением благоприятных условий для вложения инвестиций, развитием сельскохозяйственной инфраструктуры, правильной специализацией и размещением, со стимулированием экспорто-ориентированного производства, внедрением научных достижений и новых технологий, с улучшением безопасности продовольствия, формированием специализированной консультационной системы.

Ключевые слова: перерабатывающая промышленность, реализация сырья, повышение качества продукции, страхование рисков, экспорт, импорт.

Lena Hovhannisyan

Main Directions of Agriprocessing Industry Development in Armenia

Abstract

The article portrays main directions of agriprocessing industry development. The author justifies that the development of agriprocessing industry is related to the design of respective legislations and laws regulating the industry; improvement of business climate for attracting investments; improvement of agricultural infrastructure; specialization and distribution to promote export-oriented production; application of new technology and R&D results; food safety improvement; and establishment of specialized consulting agencies.

Key Words: agriprocessing industry, sales of agricultural raw materials, product quality improvement, agricultural insurance, export, import.